

Віталіна В. Малишко
ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто проблеми фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери в Україні. Проаналізовано сучасний стан та особливості обґрунтування соціальних видатків держави, запропоновано шляхи підвищення ефективності використання державних видатків, а також актуальні питання визначення джерел фінансування соціальної сфери.
Ключові слова: фінансове забезпечення; соціальний розвиток; державні допомога; житлові субсидії; видатки бюджету; бюджетні кошти.

Літ. 10.

Віталіна В. Мальшко
ФІНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНОГО
РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены проблемы финансового обеспечения развития социальной сферы в Украине. Проведен анализ современного состояния и особенностей обоснования социальных расходов государства, предложены пути повышения эффективности использования государственных расходов, а также актуальные вопросы определения источников финансирования социальной сферы.

Ключевые слова: финансовое обеспечение; социальное развитие; государственное пособие; жилищные субсидии; расходы бюджета; бюджетные средства.

Vitalina V. Malyshko¹
FINANCIAL SUPPORT WITHIN SOCIAL
DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article deals with the problems of financial provision of the social sphere development in Ukraine. The present state and the peculiarities of public social expenditures are analyzed, the basic problems in this field are defined, and the ways of improving the efficiency of public expenditures are proposed.

Keywords: financial security; social development; public assistance; housing subsidies; budget expenditures; budget funds.

Постановка проблеми. В Україні діяльність держави в соціальній сфері має надзвичайно важливе значення для життя суспільства. Це зумовлено як різким падінням доходів переважної більшості населення під час переходу до ринкової економіки, так і традиційною орієнтацією громадян на одержання соціальних послуг саме від держави.

На думку деяких дослідників, основні причини виникнення проблеми недофінансування соціальної сфери не в тому, що не вистачає коштів. Особливість кризи полягає в тому, що вичерпалися традиційні джерела фінансування соціальної сфери і майже не розроблені нові (недержавні), немає достатньої нормативної бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку та фінансового забезпечення соціальної сфери присвячені праці відомих вітчизняних науковців: А. Гальчинського [3], В. Геєця [9], Т. Єфіменко [6], І. Луніної [8] та інших.

¹ Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Grygiryi Skovoroda, Ukraine.

Метою дослідження є аналіз фінансового забезпечення соціального розвитку в Україні, а також обґрунтування можливостей вдосконалення механізму фінансування соціальних видатків держави.

Основні результати дослідження. Вітчизняна соціальна політика останнього десятиріччя характеризувалась масштабним нарощуванням соціальних видатків та значним розширенням соціальних зобов'язань держави. Починаючи з 2002 р., видатки соціального призначення становили більше половини видатків національного бюджету, що дозволяло характеризувати бюджети відповідних років як «соціальні». Впродовж цього періоду темпи зростання соціальних видатків в окремі роки перевищували не лише темпи зростання сукупних видатків бюджету, а й темпи зростання національного ВВП [4].

Згідно з чинним Бюджетним кодексом України [2] видатки на фінансування соціальної сфери розподіляються між бюджетами різних рівнів, включаючи державний та місцевий бюджети. Фінансування соціальних послуг, які безпосередньо споживає населення, здебільшого здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів. Зокрема, з цього джерела забезпечується надання гарантованих Конституцією України [1] суспільних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист; за рахунок коштів місцевих бюджетів утримуються заклади культури, фізичної культури і спорту, фінансуються молодіжні програми.

На рівні місцевих бюджетів відбувається фінансування понад 60% видатків на освіту (фінансове забезпечення освітніх закладів нижчих рівнів – дошкільної та середньої освіти) та до 80% видатків на охорону здоров'я (фінансування закладів первинної та вторинної лікувально-профілактичної допомоги). Стосовно видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення населення, то їх основна частина (до 70%) забезпечується за рахунок коштів державного бюджету.

З місцевих бюджетів здійснюється фінансування тих державних програм соціального розвитку, які наближені до споживачів на місцях (наприклад, притулків для неповнолітніх, територіальних центрів і відділень соціальної допомоги вдома), а також соціальний захист окремих категорій населення, що фінансується за рахунок субвенцій державного бюджету (пільги ветеранам війни і праці, допомога сім'ям з дітьми, додаткові виплати населенню на покриття витрат на оплати житлово-комунальних послуг, компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян).

Таким чином, саме на місцеві бюджети лягає достатньо відчутний тягар соціальних видатків, спрямованих на розв'язання соціальних конфліктів і проблем, що виникають унаслідок різкого розшарування суспільства, підтримки безробітних, необхідності захисту найвразливіших верств населення – дітей, самотніх матерів, пенсіонерів, малозабезпечених громадян та ін. Механізм фінансової допомоги місцевим бюджетам з державного бюджету ґрунтується на системі вирівнювання, що здійснюється за допомогою трансфертів від центрального уряду, які гарантують, що кожен місцевий бюджет матиме достатньо ресурсів для виконання рівнів видатків, визначених нормативно. Фінансування видатків місцевих бюджетів за державними програмами соціального захисту населення провадиться за рахунок субвенцій, передбаче-

них державним бюджетом на відповідний рік, у межах обсягів, затверджених в обласних бюджетах та у районних бюджетах на зазначені цілі відповідно до Порядку фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенції з державного бюджету. Цей порядок визначає механізм фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення щодо пільг окремим категоріям населення, допомоги сім'ям з дітьми, додаткових виплат населенню на покриття витрат на оплату житлово-комунальних послуг та компенсації транспортних витрат. Таким чином, до субвенцій соціального спрямування належать субвенції:

- на надання пільг з послуг зв'язку, інших передбачених законодавством пільг (крім пільг на одержання ліків, зубопротезування, оплати електроенергії, природного і скрапленого газу на побутові потреби, твердого та рідкого пічного побутового палива, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, вивезення побутового сміття та рідких нечистот) та компенсація за пільговий проїзд окремих категорій громадян;

- на виплату допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам та тимчасової державної допомоги дітям;

- на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, вивезення побутового сміття та рідких нечистот;

- на надання пільг та житлових субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу.

Субвенції на фінансування програм соціального захисту є вагомою складовою трансфертів з державного бюджету, на яку припадає понад 30% відповідних ресурсів [5].

Планування бюджетних коштів на фінансування соціальних програм в сучасних умовах визначається не чисельністю реципієнтів соціальної допомоги та споживачів соціальних послуг (і відповідною вартістю соціальних програм), а фінансовими можливостями держави, перспективні оцінки яких досить часто ґрунтуються на нереалістичних економічних показниках. Ця проблема особливо актуалізується для системи надання соціальних пільг, оскільки унеможливується оцінка вартості тих чи інших видів пільг без надійних даних щодо чисельності потенційних пільговиків.

Іншою проблемою є низька адресність соціальних програм, оскільки багато передбачених законодавством соціальних допомог не спрямовуються чітко тим категоріям населення, що дійсно їх потребують. Водночас неврахування реальних доходів громадян при призначенні ряду соціальних допомог залишає можливість їх нецільового використання громадянами, що не мають відповідного права. Це значно знижує ефективність використання бюджетних коштів, призводить до соціальної нерівності у користуванні послугами системи соціального захисту та соціального забезпечення [4].

У структурі видатків зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення найбільшу питому вагу (понад 60% від загальної суми) складають видатки на соціальний захист пенсіонерів.

Наступними за значущістю в структурі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення виступають видатки на соціальний захист сімей, дітей та молоді, які мають чітко визначений тренд на зростання.

Стосовно видатків зведеного бюджету на соціальний захист на випадок непрацездатності та соціальний захист безробітних, то також прогнозується збільшення або збереження їхньої частки на існуючому рівні у структурі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Підставою для таких висновків є тенденція, яка окреслилася у 2014 р., щодо зростання рівня безробіття у країні.

Прогнозуються збереження тенденцій щодо зменшення питомої ваги видатків на соціальний захист інших категорій населення. За рахунок проведення інвентаризації усіх соціальних допомог, що надаються різним категоріям соціально незахищених верств населення, та перехід на адресне надання державних субсидій (дотацій, допомог тощо), уряд зможе оптимізувати обсяги зазначених видатків та підвищити їхню ефективність. Сьогодні актуальним залишається вирішення питання щодо отримання громадянином лише однієї соціальної допомоги (субсидії), а не декількох, та збільшення обсягу такої допомоги. Це дозволить забезпечити реалізацію на практиці принципу соціальної справедливості, усунути розпорошеність бюджетних коштів, запровадити чіткий контроль за отримувачами бюджетних послуг та обсягами їх надання.

Друге місце за пріоритетністю витрачання бюджетних коштів в Україні посідає освіта. Обсяги фінансування сфери надання освітніх послуг перевищено майже на 2% від ВВП порівняно з країнами ЄС. Це пов'язано, в першу чергу, з наявністю в країні значної кількості державних (національних) вищих начальних закладів і необхідністю їх забезпечення державним замовленням, нерозгалуженістю системи надання приватних освітніх послуг у шкільних і дошкільних закладах через низький рівень платоспроможності населення та недосконалість правового регламентування діяльності таких закладів. Аналогічна ситуація склалася з фінансуванням науково-дослідних інститутів (установ), у яких держава виступає засновником і фактично єдиним замовником наукових розробок [7].

Незважаючи те, що майже у два з половиною рази збільшилися видатки на охорону здоров'я у розрахунку на душу населення за період 2007–2014 рр., ця сума є недостатньою для надання якісних медичних послуг. Оскільки «майже 60% від загального обсягу бюджетних видатків на охорону здоров'я спрямовується на виплату заробітної плати (з нарахуваннями) працівникам бюджетних установ цієї сфери та 6,0% – на оплату комунальних послуг та електроенергії» [10, 250]. При цьому рівень заробітної плати працівників сфери охорони здоров'я залишається нижчим за середню заробітну плату по країні.

Висновки. Проблема недостатнього рівня фінансування видатків соціального розвитку в Україні посилюється їх низькою ефективністю й наявністю вад у системі планування бюджетних видатків. Таким чином, планування на наступні роки ґрунтується здебільшого на фактичних видатках, а не на результативності програм, що призводить до свідомого завищення головними роз-

порядниками коштів потреби у видатках. Як наслідок, нарощування соціальних видатків не супроводжується істотним покращанням якісних характеристик населення та показників соціально-економічного розвитку країни.

1. Конституція України від 28.06.1996 №254/96-ВР // zakon.rada.gov.ua.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 №2456-VI // zakon.rada.gov.ua.
3. Гальчинський А. Три кроки бюджетної політики // Дзеркало тижня.— 15.09.2006 // www.dt.ua.
4. Герасименко Г.В. Управління соціальними видатками держави в Україні: проблеми та пріоритети // khntusg.com.ua.
5. Державний бюджет і бюджетна стратегія в умовах економічних реформ: У 4-х т. / ДННУ «Академія фін. управління»; За заг. ред. М.Я. Азарова. — К., 2011. — Т. 4: Державні соціальні видатки: напрями реалізації та підвищення ефективності. — 608 с.
6. Єфименко Т.І. Фіскальний простір антикризового регулювання. — К.: Академія фінансового управління, 2012. — 332 с.
7. Коляда Т.А. Фінансове забезпечення соціальних функцій держави: стан, тенденції та напрямки оптимізації // www.problecon.com.
8. Луніна І.О. Державні фінанси України у перехідний період. — Х.: Форт, 2000. — 296 с.
9. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратегічних досліджень, Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки з питань європейської інтеграції України. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.
10. Фінансова політики та податково-бюджетні важелі її реалізації / За ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. — К.: Фенікс, 2008. — 468 с.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2015.